

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13:34.037(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/79>

СИСТЕМА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА ЗА НЕВИКОНАННЯ ЧИ НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

SYSTEM OF LEGAL RESPONSIBILITY OF THE INQUIER FOR NON-PERFORMANCE OR IMPROPER PERFORMANCE OF PROCEDURAL OBLIGATIONS

Андрушко О.В., д.ю.н., доцент,

доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

У статті висвітлюються проблемні питання про юридичну відповідальність дізнавачів. Метою цієї статті є розроблення теоретико-нормативної конструкції системи юридичної відповідальності дізнавачів на основі її галузевої ознаки. Відмічається, що у вітчизняній юридичній науці вкрай мало досліджуються питання юридичної відповідальності суб'єктів кримінального провадження. Систему юридичної відповідальності дізнавачів як суб'єктів кримінального провадження за галузевою ознакою складають наступні види: кримінальна, кримінальна процесуальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова та матеріальна юридична відповідальність. Спостерігається неоднорідність реалізації будь-якого виду юридичної відповідальності щодо дізнавачів, оскільки їх юридична відповідальність за невиконання чи неналежне виконання процесуальних обов'язків зумовлюється не лише їх кримінальним процесуальним статусом, а й почасти їх адміністративно-правовим статусом правоохоронного органу, в якому вони обіймають посаду. Також це зумовлюється істотними суперечностями чинного законодавства між собою та невідповідності його в окремих частинах Конституції України. Особливо звертається увага, що у цій системі адміністративна юридична відповідальність повинна бути трансформована у кримінальну процесуальну відповідальність для усіх суб'єктів та учасників кримінального провадження. Стосовно владних суб'єктів кримінального провадження кримінальна процесуальна відповідальність повинна застосовуватися та розумітися юридичною відповідальністю й при застосуванні правопоновлюючих санкцій, адже правопоновлювальна функція для процесуальної відповідальності є більш важливою ніж каральна. Наголошується, що перспективним та вкрай важливим є необхідність уніфікації дисциплінарної відповідальності для усіх суб'єктів публічної служби та запровадження самостійної галузі дисциплінарного права та дисциплінарної юстиції в цілому. За результатами характеристики галузевого та спеціального законодавства робиться висновок, що потребується гармонізація чинного законодавства в частині цивільно-правової та матеріальної відповідальності суб'єктів кримінального провадження, також і дізнавачів.

Усе наведене свідчить про необхідність розробки єдиної концепції юридичної відповідальності суб'єктів кримінального провадження.

Ключові слова: юридична відповідальність, дізнавач, кримінальна відповідальність, кримінальна процесуальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, матеріальна відповідальність.

The article highlights problematic issues about the legal responsibility of inquirer. The purpose of this article is to develop a theoretical-normative structure of the system of legal responsibility of researchers based on its branch characteristics. It is noted that the issues of legal responsibility of the subjects of criminal proceedings are studied very little in domestic legal science. The system of legal responsibility of the determiners as subjects of criminal proceedings by branch is the following types: criminal, criminal-procedural, administrative, disciplinary, civil-law and material legal responsibility. There is heterogeneity in the implementation of one or another type of legal responsibility for inquirers, since their legal responsibility for non-fulfillment or improper fulfillment of procedural duties is determined not only by their criminal procedural status, but also partly by their administrative-legal status of the law enforcement body in which they hold a position. It is also caused by significant contradictions between the current legislation and its inconsistencies in certain parts of the Constitution of Ukraine. Separate attention is drawn to the fact that in this system, administrative legal responsibility must be transformed into criminal procedural responsibility for all subjects and participants in criminal proceedings. In relation to powerful subjects of criminal proceedings, criminal procedural responsibility should be applied and understood as legal responsibility when applying updating sanctions, because the updating function for procedural responsibility is more important than punitive. It is emphasized that the need to unify disciplinary responsibility for all subjects of public service and introduce an independent field of disciplinary law and disciplinary justice as a whole is promising and extremely important. Based on the results of the characterization of the sectoral and special legislation, it is concluded that there is a need for harmonization of the current legislation in terms of civil and material responsibility of subjects of criminal proceedings, as well as inquirer.

All of the above indicates the need to develop a unified concept of legal responsibility of the subjects of criminal proceedings.

Key words: legal responsibility, inquirer, criminal responsibility, criminal procedural responsibility administrative responsibility, disciplinary responsibility, civil legal responsibility, material responsibility.

Актуальність. У вітчизняній юридичній науці вкрай мало досліджуються питання юридичної відповідальності суб'єктів кримінального провадження. Адже важливою юридичною гарантією виконання ними своїх процесуальних обов'язків є насамперед інститут їх юридичної відповідальності. Цей інститут є комплексним та міждисциплінарним, охоплює різні галузеві види відповідальності, а тому зустрічаються поодинокі наукові праці щодо того, чи іншого виду юридичної відповідальності будь-якого суб'єкта кримінального провадження. А от щодо юридичної відповідальності дізнавачів нами не виявлено

жодних наукових розвідок. І це не випадково, оскільки такий суб'єкт кримінального провадження у сучасному його функціональному призначенні з'явився в нашому кримінальному провадженні відносно недавно у зв'язку з доповненнями до КПК України [1] згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 [2].

На фоні недостатньої наукової розробки питань про систему юридичної відповідальності дізнавачів, маємо єдине неконкретизоване нормативне визначення про його відповідальність у ст. 1 ст. 40-1 КПК України: «Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здій-

снення дізнання» [1], що достеменно не дає нам уявлення про систему його юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання процесуальних обов'язків, що певним чином зумовлює актуальність цієї публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям цієї публікації стали праці науковців Р.М. Білокінь, О.В. Кузьменко, А.В. Мурзановська, О.Ф. Скакун, М.Є. Шумило та ін., в яких закладено доктринальні підходи до визначення системи юридичної відповідальності суб'єктів кримінального провадження.

Метою цієї статті є розроблення теоретико-нормативної конструкції системи юридичної відповідальності дільників на основі її галузевої ознаки.

Виклад основних результатів дослідження. У різних наукових працях виділяють різне число галузевих видів юридичної відповідальності суб'єктів кримінальної відповідальності. Якщо усіх їх сумувати, то виходить шість видів юридичної відповідальності: кримінальна, кримінальна процесуальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова та матеріальна юридична відповідальність. Але чи застосовується ця матриця щодо дільників? Далі розглянемо на основі цієї теоретичної матриці нормативно-правові передумови існування того, чи іншого виду юридичної відповідальності.

Насамперед *кримінальна юридична відповідальність дільника*. У галузевій системі юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі чільне місце посідає кримінальна відповідальність, оскільки настає за протиправні дії з підвищеною суспільною небезпечкою, за кримінальні правопорушення. КК України [3] в якості суб'єкта кримінальної відповідальності прямо визначає дільника (або має на увазі під іншими термінами) у таких статтях, які умовно можна поділити на дві групи:

1) кримінальні правопорушення дільника, як суб'єкта кримінальної відповідальності чи «службової особи, яка займає відповідальне становище» відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК України): «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368 КК України); «Незаконне збагачення» (ст. 368-5 КК України); «Невиконання судового рішення» (ст. 382 КК України);

2) кримінальні правопорушення дільника суто процесуального характеру, пов'язані з безпосереднім здійсненням дізнання: «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою» (ст. 371 КК України); «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» (ст. 372 КК України); «Примушування давати показання» (ст. 373 КК України); «Порушення права на захист» (ст. 374 КК України); «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування» (ст. 387 КК України).

Видається, така класифікація досить умовна, а перелік складів кримінальних правопорушень неповний, але навіть і їх наявність дає нам підстави стверджувати про те, що кримінальна відповідальність дільника за невиконання чи неналежне виконання своїх процесуальних обов'язків законодавчо визначена.

Разом з тим, слід зазначити, що засудження такої посадової особи, буде тягнути й негативні наслідки в його професійній діяльності, а саме така особа підлягає звільненню.

Кримінальна процесуальна юридична відповідальність. Полеміка з цього приводу лежить у двох площинах: 1) чи існує така відповідальність взагалі? і 2) якою мірою вона стосується публічних (владних) суб'єктів кримінального провадження, яким є дільник?

На сьогодні загалом легітимність кримінальної процесуальної відповідальності в науці доведена (Р.М. Білокінь [4], А.В. Мурзановська [5], М.Є. Шумило [6] та ін.). Однак, будь-яка юридична відповідальність в перебігу

сучасного правового мислення пов'язується із застосуванням попервах каральних чи штрафних санкцій. Нами доводилося, що стосовно владних суб'єктів кримінального провадження кримінальна процесуальна відповідальність повинна застосовуватися та розумітися юридичною відповідальністю й при застосуванні правопоновлюючих санкцій, адже «правопоновлювальна функція для процесуальної відповідальності є більш важливою ніж каральна» [7, с. 51].

Однозначно, що для кримінальної процесуальної відповідальності більшою мірою притаманні заходи правопоновлення, про які О.Ф. Скакун констатує, що «в умовах переходу до формування громадянського суспільства та правової держави виросло значення правопоновлювальної відповідальності» [8, с. 439].

Тому, на нашу думку, «кримінальна процесуальна відповідальність містить підсистеми каральної (штрафної) та правопоновлювальної відповідальності, майнової та немайнової відповідальності, кримінальної процесуальної відповідальності свідка, експерта тощо» [7, с. 139]. Безумовно, що «кримінальна процесуальна відповідальність реалізується в межах кримінального провадження. Цій відповідальності більшою мірою притаманні правопоновлювальні, ніж каральні заходи, оскільки для самозбереження нормального ходу процесу, як динамічного явища, важливішим є ефект постійного самоконтролю, відновлення прав суб'єктів процесу та правовідносин, належних правових процедур, ніж факт карі» [7, с. 316].

Систему заходів кримінальної процесуальної відповідальності (правопоновлюючої її компоненти) для дільника, на нашу думку, складають:

скасування за наявності відповідних підстав процесуальних рішень дільника (п. 7 ч. 2 ст. 36, п. 1 ч. 2 ст. 307 та ін. ст. КПК України);

відсторонення дільника від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання (п. 2 ч. 2 ст. 39-1 КПК України);

рішення про відвід, якщо за наявності підстав для відводу не був заявлений самовідвід (ст. 77 КПК України);

визнання доказів недопустимими (ст. 86–89 КПК України);

правові наслідки за результатами оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 307 КПК України) та ін.

У своїй дисертації ми зробили висновок, що «для владних та професійних суб'єктів процесу має наставати лише правопоновлювальна процесуальна відповідальність, що має преюдиціальне значення для їхньої можливої подальшої дисциплінарної відповідальності. Факти вчинення процесуальних правопорушень владними та професійними суб'єктами повинні фіксуватися в їхньому дося на підставі окремої ухвали (постанови) суду, прокурора і слідчого, а тому КПК України потрібно доповнити ст. 110-1 відповідного змісту» [7, с. 386].

Чи можлива *адміністративна юридична відповідальність дільника*? Видається, що за окремі правопорушення можлива, а саме: «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України» (ст. 185-11 КУпАП), «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» (ст. 185-11 КУпАП) [9], хоча це швидше надумана нами нормативна конструкція через те, що чітко суб'єкти такої відповідальності у названих статтях не визначені, а тому туди можуть бути включені й дільники.

Однак, адміністративна відповідальність за правопорушення кримінального процесуального характеру – це чужорідне тіло в системі кримінального та інших процесів. Адміністративними правопорушеннями процесуального характеру шкода наноситься не встановленому порядку державного управління, а шкода наноситься

встановленому порядку відправлення правосуддя, що не є державним управлінням. Тому «природно, що діяльність судових інстанцій будь-якого роду ґрунтується на процесуальних і судовоорганізаційних нормах, а не на нормах адміністративного права. Але зате сама організація судових органів частково зрегульована адміністративним правом» [7, с. 332].

Слід заперечити викладеним у літературі пропозиціям про можливість притягнення адвоката до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у процесі за неповагу до суду [10, с. 15]. Сумнівно покладати адміністративну відповідальність на осіб й за порушення процесуального порядку проведення слідчих дій [11, с. 9]. Вважаємо, що адвокати, судді, прокурори, слідчі та дізнавачі як професійні суб'єкти повинні нести каральну відповідальність за процесуальні правопорушення лише в порядку кримінального чи дисциплінарного провадження. Це випливає зі змісту ст. 15 КУпАП: «особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних положень про дисципліну, у випадках, прямо передбачених ними, несуть за вчинення адміністративних правопорушень дисциплінарну відповідальність, а в інших випадках – адміністративну відповідальність на загальних підставах» [9].

Альтернативою адміністративній відповідальності суб'єктів кримінального повинна стати їх дисциплінарна та кримінальна процесуальна (правопоновлювальна) відповідальність.

Дисциплінарна юридична відповідальність дізнавача. Спершу необхідно зазначити, що дисциплінарна відповідальність немає своєї галузі права, а покоїться в інших галузях: трудове, адміністративне тощо, а тому й різноманітні законодавство та практика щодо її застосування. З другого боку, статус дізнавача в контексті його дисциплінарної відповідальності залежить від того в якому правоохоронному органі проходить службу та чи інша особа, яка обіймає відповідну посаду. Відповідно до ч. 3 ст. 38 КПК України «Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів Бюро економічної безпеки України; г) органів Державного бюро розслідувань; г) Національного антикорупційного бюро України» [1].

Зі змісту законодавчих актів робимо висновок, що на дізнавачів органів Національної поліції (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію») [12], органів Бюро економічної безпеки України (абз. 2 ч. 5 ст. 19 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України») [13], органів Державного бюро розслідувань (ч. 6 ст. 14 Закону України «Про Державне бюро розслідувань») [14] поширюється Дисциплінарний статут Національної поліції України [15].

У ч. 6 ст. 10 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [16] указано, що «На осіб начальницького складу Національного бюро поширюється положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ та Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» [17].

Щодо дізнавачів органів безпеки, то на них свою дію поширює Дисциплінарний статут Збройних Сил України [18].

Підсумовуючи наведене слід зазначити, що усі згадані вище статuti містять різні вимоги до дисципліни, різні види заохочення та стягнення, строки дисциплінарних проваджень (розслідувань) тощо. Вони мають силу закону, однак питання дисциплінарної відповідальності широко урегульовуються й підзаконними нормативними актами (визначення складів дисциплінарних проступків). Приміром, у п. 2 розд. В наказу МВС України від 07 листопада 2018 р. № 893 «Порядок проведення службових розслідувань у НПУ» [19] містить 11 абзаців, в яких названі

випадки, за наявності яких обов'язково призначається службове розслідування. По суті ці випадки є описом диспозицій дисциплінарних правопорушень: «недотримання норм кримінального процесуального законодавства України під час проведення досудового розслідування», «приховування від обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні та адміністративні правопорушення, які були відомі поліцейському, але не отримали реєстраційного номера або не були зафіксовані ним у встановленому законодавством України порядку» та ін.

А це суперечить вимогам викладеним у п. 22 ст. 92 Конституції України, в якій зазначено, що «Виключно законами України визначаються: 22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» [20].

Таке різноманіття нормативного підґрунтя дисциплінарної відповідальності й те, що ще у 2005 р. О.В. Кузьменко для розв'язання назрілих проблем дисциплінарної відповідальності запропонувала прийняти Кодекс України «Про дисциплінарну відповідальність», де визначити її концептуальні засади та процесуальну форму її реалізації [21, с. 271] та ін. підводить нас до висновку про необхідність уніфікації дисциплінарної відповідальності для усіх суб'єктів публічної служби, запровадження самостійної галузі дисциплінарного права та дисциплінарної юстиції в цілому.

Цивільно-правова юридична відповідальність дізнавача. Цивільно-правова (деліктна) відповідальність владних суб'єктів кримінального провадження можлива в порядку регресу. Зазвичай механізм відшкодування деліктної шкоди визначають за схемою, що складається з двох етапів: 1) відшкодування шкоди державою; 2) відповідальність перед державою суб'єктів провадження в порядку регресу (зворотної вимоги) [22, с. 224].

Згрупувавши тексти профільних законів України про органи, працівники яких наділені повноваженнями на здійснення дізнання, про їх майнову (цивільно-правову відповідальність) ми отримали такі вихідні тези:

у разі порушення працівником органу під час виконання ним своїх службових обов'язків прав чи свобод людини або громадянина орган у межах своєї компетенції вживає заходів із поновлення цих прав чи свобод, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди та притягнення винних до відповідальності (для дізнавачів Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України) [13; 14; 16];

держава відповідно до закону відшкодовує шкоду, завдану фізичній або юридичній особі рішеннями, дією чи бездіяльністю органу або підрозділу органу, працівником під час здійснення ними своїх повноважень (для дізнавачів Бюро економічної безпеки України, Національної поліції) [12; 13];

співробітники Служби безпеки України, які виконують свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень і в рамках Закону, не несуть відповідальності за завдані майнові збитки. Такі збитки відповідно до законодавства компенсуються за рахунок державного бюджету Службою безпеки України. За протиправні дії та бездіяльність вони несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність [23].

З цих тез зостається проблемним визначити наступне: чи у всіх випадках дізнавач того, чи іншого органу підлягає цивільно-правовій (деліктній майновій) відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків внаслідок чого спричинено матеріальну або моральну шкоду фізичним чи юридичним особам? При цьому упущена фізична шкода.

Іншою підставою цивільно-правової відповідальності дізнавачів є ст. 1176 ЦК України «Відшкодування

шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду» [24], але й вона відсилає по Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [25]. Констатуємо, що у ЦК України і названому Законі України істотно звужуються межі відповідальності держави та її акторів, оскільки в цих законах звужується коло підстав відшкодування, а це в свою чергу не відповідає ст. 3 та 56 Конституції України, яка ніяких нормативних передумов до звуження загального обов'язку відшкодування державою шкоди, завданої їй *alter ego* не містить.

І останнє, ст. 130 КПК України «Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю» [1] у числі делінквентів (хто спричинив шкоду і до кого може бути звернутий регрес) дізнавачі, детективи та оперативні підрозділи не названі, лише слідчий та прокурор.

Можемо констатувати, що спеціальних норм для цивільно-правової відповідальності в порядку регресу для дізнавачів немає, а чи може така здійснюватися на підставі загальних цивільно-правових норм? Видається, що ні, коли є спеціальна норма, закріплена у ч. 2 ст. 130 КПК України.

А от за шкоду завдану державному майну для працівників настає *матеріальна юридична відповідальність*, як це визначено Законом України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» [26]. Хоча очевидна односторонність й цього Закону, оскільки він стосується матеріальної відповідальності тих суб'єктів судочинства, що мають статус військовослужбовців та поліцейських, оскільки сфокусований на відомчий, а не на процесуальний статус, тому видається, що не всі дізнавачі можуть бути притягнуті до матеріальної відповідальності за шкоду завдану державному майну.

Висновки. Систему юридичної відповідальності дізнавачів як суб'єктів кримінального провадження за галузевою ознакою складають наступні види: кримінальна, кримінальна процесуальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова та матеріальна юридична відповідальність.

Спостерігається неоднорідність реалізації будь-якого виду юридичної відповідальності щодо дізнавачів, оскільки їх юридична відповідальність за невиконання чи неналежне виконання процесуальних обов'язків зумовлюється не лише їх кримінальним процесуальним статусом, а здебільшого їх адміністративно-правовим статусом правоохоронного органу, в якому вони обіймають посаду. Також це зумовлюється істотними суперечностями чинного законодавства між собою та невідповідності його в окремих частинах Конституції України.

У цій системі адміністративна юридична відповідальність повинна бути трансформована у кримінальну процесуальну відповідальність для усіх суб'єктів та учасників кримінального провадження. Стосовно владних суб'єктів кримінального провадження кримінальна процесуальна відповідальність повинна застосовуватися та розумітися юридичною відповідальністю й при застосуванні правопоновлюючих санкцій, адже правопоновлювальна функція для процесуальної відповідальності є більш важливою ніж каральна.

Перспективним та вкрай важливим і затребуваним є необхідність уніфікації дисциплінарної відповідальності для усіх суб'єктів публічної служби та запровадження самостійної галузі дисциплінарного права та дисциплінарної юстиції в цілому.

Потребується гармонізація чинного законодавства в частині цивільно-правової та матеріальної відповідальності суб'єктів кримінального провадження, також і дізнавачів, усунення конкуренції загальних та спеціальних норм в різногалузевих нормативно-правових актах.

Усе наведене свідчить про необхідність розробки єдиної концепції юридичної відповідальності суб'єктів кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013, № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 17. Ст. 71.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25–26. Ст. 131.
4. Білокін Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 577 с.
5. Мурзановська А. В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 242 с.
6. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.
7. Андрушко О. В. Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Хмельницький, 2020. 488 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: постановою Верховної Ради Української РСР від 7 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
10. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2003. 20 с.
11. Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.
12. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 40–41. Ст. 379.
13. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021, № 23. Ст. 197.
14. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 6. Ст. 55.
15. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018, № 29. Ст. 233.
16. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014, № 47. Ст. 2051.
17. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22 лютого 2006 року № 3460-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006, № 29. Ст. 245.
18. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999, № 22–23. Ст. 197.

19. Порядок проведення службових розслідувань у Національній поліції України : наказ МВС України від 07 листопада 2018 року № 893. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1356-18>
20. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
21. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія. Київ : Атіка, 2005. 352 с.
22. Зубрицький М. І. Теоретико-методологічні та прикладні засади правового регулювання відносин у сфері юридичної відповідальності державних службовців в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2019. 441 с.
23. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 38.
24. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
25. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.
26. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі : Закон України від 3 жовтня 2019 року № 160-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 47. Ст. 313.